

Hvilken kamp for at undslippe

SVAR TIL JAN PEDERSEN

AF

THOMAS SÖDERQVIST

Jan Pedersen (JP) har skrevet en engageret anmeldelse af *Hvilken kamp for at undslippe*. Han er tilfreds med dokumentationen, det historiske håndværk, informationsniveauet og vederhæftigheden. Han har nogle kritiske synspunkter, som er jeg enig i, for eksempel at min behandling af analogien mellem Jernes netværksteori og Chomskys generative grammatik ikke er grundig nok. Men han har også nogle principielle indsigelser, som jeg ikke deler, og som ser ud til at bunde i en ganske snæver opfattelse af historievidenskabens genstandsområde og af biografien som genre.

JPs grundlæggende anke imod min bog er, at den ikke udfolder »det potentiale mht. historisk samfundsforståelse«, der ligger i materialet. Gang på gang vender han tilbage til ønsket om en mere sociologisk orienteret bog. Den kunne have givet indsigter i videnskabens »historie og sociologi«. Jeg forspilder angivelig chancen for at iværksætte en videnskabssociologisk diskussion. Jeg burde have anskuet Jernes arbejde som »en speciel funktionel variation inden for videnskabens sociale og tekniske struktur«. Det centrale kapitel, der viser hvordan Jernes emotionelt farvede selvforståelse gav sig metaforisk udtryk i selektionsteorien for antistofdannelsen, kritiseres, fordi det ikke er relevant for »en historisk-social forståelse«. Jeg giver ikke læseren mulighed for »at opnå en mere dybtgående og principiel forståelse af det sociale og kulturelle miljø som begivenhederne udfoldes«. Og så videre.

Jeg tror, at der kunne være kommet en spændende bog ud af at bruge Jernes liv og værk som udgangspunkt for en »historisk samfundsforståelse« af immunologien og de biomedicinske videnskabers nutidshistorie. Men det var blevet en anden bog. I stedet for at kritisere mig for, at jeg ikke endnu en gang har skrevet en sociologisk inspireret videnskabshistorie (som *The Ecologists*, 1986), burde JP have forsøgt at vurde-

re den foreliggende bogs styrke og svagheder set i forhold til dens erklærede formål. For som det fremgår af indledningskapitlet, »Den eksistentielle forskerbiografi«, har det ikke, som JP hævder, været min hensigt at søge at forstå, hvordan forskere kan overskride »de betingelser der sættes af samfundet og kulturen«. Formålet har været at undersøge om Jernes liv og videnskab kan forstås som et »samlet livsprojekt« (s. 31), og hvad det indebærer at »leve et godt liv« som forsker (s.34). Mine forbilleder har ikke været historiske biografier, men filosofbiografier som Ray Monks *Ludwig Wittgenstein: the Duty of Genius* (1990), Maila Walters *Science and Cultural Crisis; An Intellectual Biography of Percy Williams Bridgman* (1990) og James Millers *The Passion of Michel Foucault* (1993). Derfor skriver jeg ikke om sociale aktører og strukturer, men følelse og viden, ansvar og flugt, smerte og længsel, ambition og usikkerhed, samt, inspireret af Alasdair MacIntyres forfatterskab, intellektuelle dyder og laster. De eksistentielle og etiske problemstillinger er centrale i min bog, men genfindes ikke i JPs historisk-sociologiske anmelderunivers.

Det betyder ikke, at jeg ser stort på »den sociale kontekst«. Det kontekstualiseres en hel del i denne bog (se f.eks. side 52, 115, 118-19, 141-42, 148, 167, 214, 216, 228, 247, 251-56, 278-80, 322, 324-27, 336, 381-82, 405, 409-10, 420, 457-58, 466-79, 493, 500-08, 554-56, 566, 574, 578-79, 603-04, 608, 613-14, 625-27, 637). Men – og det er et afgørende punkt, som JP er blind for – denne kontekstualisering sker *på den biografiske fortællings præmisser*. Dvs. de sociale, politiske og kulturelle forhold inddrages kun for at vise, hvordan verden så ud fra *Jernes* perspektiv. Det er ikke verden der skal beskrives, det er verden ifølge Jerne. Mange gange er det nok med nogle få ord, en lille henvisning i en bisætning, en parentes, for at give konteksten. Jeg indrømmer dog, at det er en kontekstualiseringsform, som kan virke frustrerende på en læser, som ikke er så godt indsat i de historiske rammer for dette livsforløb, og problemet er derfor måske snarere, at min sociale kontekstualisering er for indforstået for den almene læser. Hvis jeg havde skrevet om en dansk maskiningeniør, havde JP nok ikke ment, at der manglede noget.

Heller ikke »andre tolkningsdimensioner« bliver sat til side, som JP hævder. Det meste af kapitlerne 17-21, 23-24 og 25 består jo i en ganske traditionel rekonstruktion af Jernes eksperimentelle, videnskabelige arbejde. Dermed ligger denne del af bogen helt inden for rammerne af, hvad jeg i introduktionskapitlet kalder en »tekstkritisk rekonstruerende biografi« (s. 27). Derfor er det mildest talt misvisende, når JP siger, at jeg ikke opfylder »mit løfte« om at inddrage den sociale kontekst og andre tolkningsdimensioner.

Om man ser bort fra en del banale fejllæsninger – for eksempel at Jerne skulle have fået sit internationale gennembrud i 1955-56 (det var først omkring 1960), at Seruminstitutet var et centrum for international forskning (det gjaldt kun nogle få afdelinger i korte perioder), og at immunologien er videnskaben om, hvordan legemet reagerer mod fremmede, sygdomsfremkaldende mikroorganismer (det var en pointe for Jerne, at dette *ikke* er tilfældet) – så er JPs kritik intelligent og vel-formuleret inden for sin egen fortolkningshorisont. Problemet er netop denne fortolkningshorisont, dvs. at JP ikke evner at overskride sin opfattelse af, at en biografi kun er en »historisk subgenre«, og at dens opgave er at bidrage til »historisk samfundsforståelse«.

Det er nærliggende at læse anmeldelsen i lyset af Niels Thomsens gentagne advarsler imod den personorienterede biografi, blandt andet her i *Historisk Tidsskrift*, hvor det er blevet hævdet, at biografens værdi ligger i dens mulige bidrag til at »udrede historisk menneskelige samfunds virksomhed og strukturer, menneskenes vilkår i dem samt de forandringsprocesser og begivenheder, der formede dem« (*HT*97, s. 451). JPs anmeldelse er udtryk for en lignende begrænset opfattelse af (forsker)biografens muligheder, og man kunne derfor gribes af en mistanke om, at han ikke kender den biografiske traditions udvikling. Genren har jo gennemgået mange faser og forvandlinger fra sin oprindelse i antikken, ikke mindst i forhold til historieskrivningen. Som Arnaldo Momigliano påpeger i *The Development of Greek Biography* (1971), så var forholdet mellem biografi og historie omdiskuteret allerede i antikken: Plutarch er vel det bedst kendte eksempel på en klassisk biografiskriver, som bevidst kontrasterede biografi og historieskrivning. Biografens forhold til historiefaget vendte senere tilbage som et tema i renæssancen (se f.eks. Erik W. Cochrane, *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*, 1981) og er fortsat et af hovedproblemerne i den metabiografiske litteratur.

JPs syn på biografien som en *ancilla historiae* er således ganske ureflekteret. Allerede de hellenistiske biografer opfattede sine *bioi* som etisk-normative fortællinger, og Plutarch mente udtrykkeligt, at biografien er en moralfilosofisk genre. Jeg mener ikke man kan forstå genrens historie, hvis man ikke er klar over, at de fleste biografiforfattere langt ind i 1800-tallet skrev biografier som moralske lærestykker i plutarchsk forstand, og at det etisk-normative aspekt ligger skjult mellem linjerne også i de biografier, der bliver skrevet i dag, selv de mest »videnskabelige«. Igennem de sidste to hundrede år har biografien også i stigende grad udviklet sig til en litterær genre, dvs. biografier bliver i høj grad skrevet og læst som udviklingsromaner, selv om de gennemgående refe-

rerer til faktuelle begivenheder. Endelig er biografien siden Freud også en psykologisk genre, dvs. at selv den mest historisk orienterede biografi næppe kan undgå at blive læst også som en case-study af et individuelt livsforløb.

En biografi kan med andre ord læses både som historieskrivning og litteratur, både som udviklingspsykologisk og etisk fortælling. Selv valgte jeg altså en »eksistentiel« fortælling, og jeg kan sagtens forestille mig endnu flere af slagsen. Ingen af disse har imidlertid patent på genren, og derfor har der i den metabiografiske litteratur i gennem det sidste halve århundrede, for eksempel i tidsskriftet *Biography: An Interdisciplinary Quarterly*, udviklet sig en frugtbar dialog mellem forskellige perspektiver på biografien. Det, der forener deltagerne i denne dialog er, at biografien opfattes som en selvstændig genre, der har unikke livsforløb som sit objekt, og som ikke kan reduceres til blot et hjælpemiddel for andre slags faglige ambitioner.

JPs andet ureflekterede udgangspunkt er, at historie i almindelighed skulle være lig med den specielle form for historie, som dyrkes inden for det universitetsfag, der bærer navnet »historie«, og som i høj grad har forstået sig selv som politisk historie (herunder »historisk samfundsforståelse«) og socialhistorie i vid mening. En del repræsentanter for dette historiefag er ikke altid klar over, at der bedrives historisk forskning inden for en række andre historiske fag – musikhistorie, kunsthistorie, idé- og lærdomshistorie, kirkehistorie, religionshistorie, litteraturhistorie, videnskabshistorie m.m. – og at man indenfor disse historiske fag i langt større udstrækning end inden for »historie«-faget har interesseret sig for andet end bare »samfundsforståelse«. Menneskets kreative artefakter (musik, religion, kunst, videnskab) er andet end blot samfundsvirksomhed og samfundsstruktur (og det gælder, hvad enten vi betragter den kreative virksomhed mikro- eller makrohistorisk). For videnskabshistoriens del lever en sociologisk orienteret historieskrivning i fredelig sameksistens med studier af videnskabelige begrebers kulturelle betydning, filologiske studier af videnskabelige tekster og historiske rekonstruktioner af kognitive processer. Man skal lede længe i den videnskabshistoriske litteratur efter JPs firkantede begrænsning af historie til »historisk samfundsforståelse«.

En trist konsekvens af JPs biografi- og historiesyn er, at han ikke forstår, hvorfor jeg bruger forholdsvis meget plads på Jernes *Sturm und Drang*-periode. Pointen med at gennemgå ungdomsårene er hverken at give et billede af et dansk-hollandsk middelklasse miljø, eller benøvet at vise, at Jerne var rimelig litterært og filosofisk dannet af en naturforsker at være, eller i det hele taget at forstå Jerne som eksempel på en viden-

skabelig »rolle«, en »psyko-social type« eller en »speciel funktionel variation« (endnu én af JPs ureflekterede reduktioner af biografien til social rollelære). Meningen med gennemgangen af Jernes til tider ret banale tanker og beskæftigelser er at rekonstruere hans fremvoksende verdens- og selvforståelse, for derefter at påvise, at hans immunologiske idéer var en integreret del af denne selvforståelse, dvs. at livet og værket udgjorde et integreret livsprojekt, der kan rekonstrueres som en sammenhængende liv-værk-fortælling. For at opfylde dette specifikt *biografiske* formål – og JP vil få svært at finde særlig mange eksempler på sådanne livsfortællinger i den forskerbiografiske litteratur – er det fuldstændig ligegyldigt, om den unge Jerne tænkte store og enestående tanker, eller små og trivielle. Det afgørende er, hvorvidt forbindelsen mellem livet og værket findes, og hvorvidt denne forbindelse kan begrundes i arkivmaterialet. Om dette biografiske formål har JP ingen mening, måske ingen anelse.

JPs samfundshistoriske skyklapper tillader ham heller ikke at få øje på noget andet formål med diskussionen om »svensknøgle«-metaforen end at den skulle bidrage til »en historisk-social forståelse«, hvilket han rimeligt nok benægter (det mener jeg jo heller ikke, den har). Man kan være uenig i min fortolkning af forholdet mellem Jernes selvforståelse og livserfaring på den ene side og hans teoridannelser på den anden, men hvis man, som JP, afviser ræsonnementet med argumentet, at det er »en yderst banal sondering i det almenmenneskelige«, så afslører man sin uvidenhed om litteraturen om videnskabelig teoridannelse. Hvis JP kan finde et bedre empirisk dokumenteret studium af, hvordan formuleringen af en videnskabelig teori kan forstås med henvisning til forskerens emotionelt ladede selvforståelse, så ville jeg være taknemmelig for en henvisning hertil.

En anden af JPs indvendinger er, at jeg skriver for litterært og for implicit. Der er »for lidt refleksion og generalisering«, jeg overlader i for høj grad til »læseren selv at sætte tingene på begreb«, jeg giver ikke »klar besked gennem eksplicite argumenter«. Atter en kritik, der fortæller mere om JPs forventningshorisont end om min bog. JPs anmeldelse bærer jo i høj grad præg af, at jeg har tilrettelagt teksten på en sådan måde, at JP gang på gang drager de rigtige konklusioner. Han indrømmer et sted, at kritikken måske er »unfair«, fordi han jo selv har listet tingene ud. Et andet sted skriver han, at min tolkning ikke kan stå alene, »at dømme efter de informationer som stilles til rådighed«. Hvor til man må svare: Kan JP, ja, så kan nok de fleste andre læsere – og så er det ved Gud ikke nødvendigt at fylde fortællingen op med eksplicite pegefingre. En grundregel i god skrivetekunst er den modsatte af JPs »lil-

le drejning« af Booth: Hvis man kan vise tingene, behøver man ikke snakke så meget. Én af mine litteraturhistoriske kollegaer, som læste manuskriptet lige inden det gik i trykken, syntes omvendt, at jeg ekspliciterede i overkanten. »Du skal ikke skrive for husarerne«, advarede han, »den intelligente læser kan godt se budskabet. Vær ikke overtydelig!«. Det er svært at tilfredsstille alle slags læsere. Og det skal tilføjes, at de idé- og lærdomshistoriske og litteraturhistoriske opponenter og anmeldere – folk som er vant til at læse mange og lange tekster – ikke har haft nogle problemer med de implicite generaliseringer.

JP's ønske om en mere eksplicit tekst går hånd i hånd med hans mangel på ironisk sans. Han synes, at jeg gengiver den unge Jernes filosofiske tankegods med alt for stor benovelse; den opmærksomme læser kan jo godt se, at Jerne kun var en ivrig amatør (godt konkluderet ud fra de informationer der stilles til rådighed!). For eksempel skriver jeg et sted om Jernes pubertære opfattelse af kærligheden som en fælles falden-op mod det ukendte med ordene »Man kunne tro at den unge Niels nu var indtrådt i en neo-platonisk periode« (s. 101). Man ville »af hjertet ønske at det var ironi«, kommenterer JP og tilføjer, at den slags passager serveres »med et sådant *stoneface*«, at man må tage det alvorligt. Jeg kan anbefale et studium af Buster Keaton for at opøve evnen til at opfatte ironiske passager. JP's kritik af min angivelige benovelse over Jernes literære dannelse er heller ikke blottet for ufrivillig komik, som da han f.eks. påpeger, at jeg »mindsanden« nævner, at Jerne læste Dostojevskij på fransk, hvorefter han selv mindsanden nogle sider længere fremme henviser til den franske originaludgave av Camus' *Den fremmede*.

Selv når JP prøver at læse bogen på dets egne præmisser, dvs. som en fortælling om et eksistentielt projekt i videnskaben, og selv når jeg bliver helt eksplicit i mine vurderinger af Jernes *persona*, bliver han offer for sine forudfattede meninger. For eksempel mener han, at jeg kritikløst gør Jerne til en »Aladdin-figur«, og at jeg lader denne tolkning »stå alene«. I sin kritiske iver overser JP, at et af de gentagne temaer i bogen netop er at sætte spørgsmålstegn ved denne myte. For at tage et eksempel: I kapitel 25, som bærer overskriften »Jeg sidder bare ved mit skrivebord og tænker«, gør jeg først rede for »myten om Jerne som en person, der levede i teoriernes verden« og viser derefter, at den godt nok har »en vis baggrund i samtidige øjenvidners retrospektive beskrivelser«, men at den ikke skal »tages alt for bogstaveligt« eftersom »arkivet giver et andet billede« (s. 495). Aladdin punkteret, værsgo', endda eksplicit.

Det er således svært for mig at opfatte JP's principielle indvendinger imod *Hvilken kamp for at undslippe* som andet end et udslag af, at han

ikke kender andre relevanskriterier for en biografi, end at den skal bidrage til en »historisk samfundsforståelse«. Hele den lange og rige lærdomstradition, der forstår biografien som en genre, der skildrer, fortolker og forklarer livsforløb, er fremmed for JP. Hertil kommer, at det virker som om, han ikke kender den specifikke forskerbiografiske tradition, som Jerne-biografien er indskrevet i, for så ville han næppe kunne hævde, at mit teoretiske og metodiske introduktionskapitel kun udgøres af »nogle korte overvejelser«. Jeg tror, at JP vil få svært ved at finde en forskerbiografi, der har et så omfattende teori- og metodeafsnit som denne. Når JP tillægger, at jeg er »karrig med at udtale [mig] om formål, metode, teori«, så stiller jeg mig desuden tvivlende overfor, hvorvidt han har konsulteret fodnoterne til introduktionskapitlet, hvori jeg henviser til en række af mine egne tidligere publicerede metabiografiske og historiografiske artikler, herunder en længere artikel i Michael Shortlands og Richard Yeos antologi *Telling Lives in Science: Essays on Scientific Biography* (1996). I al ydmyghed (ironi, JP?) vil jeg gerne have lov til at oplyse, at denne faktisk er den mest citerede artikel om forskerbiografiens teori og metode inden for de seneste år.

Den, som vil se en mere genrebevidst kritik (af både den positive og negative slags), der forholder sig til bogens erklærede formål, kan med fordel læse det seneste nummer af *Personalthistorisk Tidsskrift* (nr. 2/1999), der publicerer indlæggene fra de officielle opponenter Gunnar Broberg og Søren Kjørup, ekstraopponenterne Carl Henrik Koch, Johnny Kondrup og Birgitte Possing, samt et svar fra undertegnede.